

3. Кучеренко М., Панькова С., Шевчук Г. Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського). – К., 2006.

4. Матеріали польових досліджень авторок. – Розповідь Ряднини Івана Івановича, 1936 р.н., мешканця с.Суботова Чигиринського району Черкаської області.

5. Мицик Ю. Чигирин – гетьманська столиця. – К., 2007.

6. Rawita-Gawronski Fr. Wycieczki historyczno-archeologiczne po Ukrainie // Przewodnik naukowy s literacki. Dodatek miesięczny do "Gazety Lwowskiej". – 1901. - Rocznik XXIX.

7. ЦДІА України в м. Києві. - Ф. 491, оп.75, спр.86.

8. ЦДІАК України. - Ф.1235, оп.1, спр.291. - Листи Грушевського Марка (двоюрідний брат*) почато 1 квітня 1891 - закінчено - січень 1912 (лист від 27 лютого 1899), арк. 69-129.

* Марко Федорович Грушевський доводився Михайлу Сергійовичу чотириюрідним братом.

Надія Кукса (Суботів), старший науковий співробітник Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»

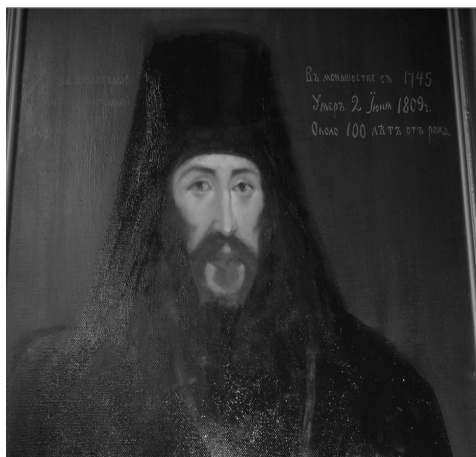
Свято–Іллінська церква в Суботіві в «Описаних благочестивих заграничних в Короне Польской» Мельхіседека Значка–Яворського

Унікальна пам'ятка середньовічної архітектури - Свято–Іллінська церква - попри свою насичену подіями історію має досить бідну джерельну базу.

Відомості, відслідковані на сьогодні, що стосуються обставин та часу закладення храму, його функціонування за козаччини, є здебільшого побіжними, а тому непослідовними і суперечливими. На сьогодні одним з найбільш ранніх і досить об'єктивних першоджерел з історії церкви вважаємо відомість «Описаних благочестивих заграничних в короне Польской», укладену ігуменом Свято–Троїцького Пустинного Мотронинського монастиря ієромонахом Мельхіседеком у вересні 1767 р., де знаходимо відомості щодо храму станом на 1762 р. Документ, що становить опис трьох протопопій – Чигиринської, Мошенської, Смілянської, було підготовлено на прохання поборника православної віри Георгія Кониського для подання до Варшавського сейму.

Відомості про Свято–Іллінську церкву увійшли до розділу „Описаніе староства и протопопіи чигринской благочестивыхъ церквей къ епископіи переяславской издревле принадлежащихъ”. Документ містить унікальну інформацію про час побудови храму та рукопокладення його настоятелів, його єпархіальну приналежність. Роком закладення храму Мельхіседек вважає 1651 р. Оскільки відсутня будь-яка інформація щодо року закладення та освячення храму, цю дату й стали називати роком його спо-рудження дослідники середньо-вічної архітектури початку XIX–XX ст., вважаючи, що церква зводилася протягом 1651–1656 років.

Як бачимо, ігумен володів інформацією стосовно настоятелів храму починаючи лише з 90–х років XVII ст., коли 1694 р. преподобним київським архієпископом Варлаамом Ясинським, пресвітером церкви, був посвячений Ієремія Кірук.

МЕЛЬХІСЕДЕК ЗНАЧКО-ЯВОРСЬКИЙ. Робота невідомого автора середини XIX ст. (фонди Черкаського обласного краєзнавчого музею)

Виходячи зі справи, що зберігалася при переяславській духовній консисторії, з відновленням переяславського єпископства православним єпископом Кирилом Шумлянським 16 липня 1726 р. поставлений спочатку піддирконом, потім — дияконом і нарешті 22 липня — провітером Дмитрій Ємеліанович [2, 343–344]. В зазначеній справі вказано, що того ж 1726 р. Кирилом Шумлянським було видано святий Антимінс.

Наступним настоятелем храму став Стефан Кірук, рукопокладений в Молдавії.

Презенти на прихід йому були видані князем Яблунівським — воєводою Браславським, старостою Чигиринським.

Після переведення Стефана Кірука в шанець Бечію крилівської протопопії переяславської єпархії священником став Федор, син Марка, (прізвище не вказане — Н.К.) року посвячений преподобним архієреєм молдавським, після цього переведений до Новоросійської губернії [3, 343–344]. В даному документі знаходимо можливу розгадку, чому Іллінська церква взагалі не згадується в одній з найдавніших візитаций 1726 р. Адже стосувалася вона уніятських храмів краю, а усипальниця гетьмана на відміну від церкви в ім'я Святого Архістратига Михаїла на момент ревізії залишалася православною. Не виключено, що в містечку Суботіві склалася ситуація, що деякий час прихід Свято-Іллінської церкви був православним, а Свято-Михайлівської — уніятським. Однак населення краю завжди стояло на сторожі непохитних устоїв православ'я, що, в свою чергу, унеможливлювало утвердження унії на південно-східних

МЕЛЬХІСЕДЕК ЗНАЧКО-ЯВОРСЬКИЙ.

Барельєф на фасаді свято-троїцької церкви Мотронинського монастиря

околицях Речі Посполитої. Внаслідок постійного супротиву більшості мирян дана інституція, не маючи успіху, 1768 р. зазнала краху [7, 667].

Виходячи з „Описанія...” Мельхіседека, схильно вважати, що суботівські церкви вийшли з-під патронату деканату задовго до його розпаду. А вже 3 липня 1745 р. православним Волоським єпископом Ієрофеєм Хутинським, настоятелем Михайлівської церкви, був рукопокладений священник Федор Садовський [4, 342]. На чолі кліру Іллінської церкви став Стефан Кірук. Рік його рукопокладення в документі не вказано, та з огляду на те, що призначення відбулося „із презенту сийтельного князя Яблуновскаго”, сталася ця подія не пізніше (а швидше за все, значно раніше) 1757 р. – часу, до якого Ян Кастан Яблуновський був Чигиринським старостою. В березні 1760 р. настоятелем храму став Прокофій Никифоров, рукопокладений православним митрополитом Волоським Даниїлом Ренським 1761 р.

Прокофій Никифоров звернувся до православного єпископа Переяславського Гервасія з проханням „о выдаче усыновительной грамоты, яку було отримано 2 травня 1764 р. „за собственною его ж рукою и епископскою печатью” разом із святим антимином [5, 344].

Про подальшу долю храму, за браком першоджерел, можна лише здогадуватись.

Середина 60–х років відзначається як період загострення дискримінації православної церкви. На жаль, прямих доказів щодо ситуації навколо Свято-Іллінської церкви нами поки що не виявлено, однак події навколо інших храмів Чигиринщини, в тому числі і щодо Свято-Михайлівської церкви, дозволяють стверджувати, що становище храму було не менш хитким [6, 136].

Як розвивалися події в подальші три десятиліття, за браком достовірних документів, з'ясувати поки що не вдалося.

На сьогодні відслідковано архівні документи, що стосуються історії усипальниці Богдана Хмельницького кінця 90-х років ХУІІІ ст. [1, 10–15].

«Описание благочестивих заграничних в короне Польской» Мельхіседека Значка-Яворського введено до наукового обігу Феофаном Лебединцевим, опубліковане в кількох числах часопису «Киевская старина» за 1861–63 роки.

Розділ „Описание староства и протопопии чигринской благочестивых церквей кь епископии переяславской издревле принадлежащих” побачив світ в десятому числі вказаного часопису за 1863 р.

На жаль, документ, який містить цінну інформацію про православні храми Потяєминня, що охоплює період від кінця ХVІІ до середини ХVІІІ ст., на сьогодні практично недоступний для широкого загалу шанувальників сакральної історії. Залишається відкритим питання про необхідність перевидання «Описанія...» у вигляді цілісного збірника.

Література

1. Державний архів Черкаської області (далі—ДАЧО). – Ф. 660. – Оп. 1. – Т. II. – Спр. 137. – Арк. 10–15.

2. Игумен Троицкого Пустынно–Мотренинскаго монастыря иеромонах Мельхиседек. Описание староства и протопопии чигринской благочестивых церквей

къ епископіи переяславской издревле принадлежащихъ 1767 года сентября 10 дня // Киевские епархияльные ведомости. – № 10. - 1863. – С. 343–344.

3. Там само. – С. 343–344.

4. Там само. – С. 342.

5. Там само. – С. 344.

6. Юрій Мицик. Чигирин – гетьманська столиця. – К., 2007. – С. 136.

7. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – К., 1664. – С. 681– 682.

Світлана Буряченко (Дніпропетровськ), аспірантка
кафедри історії та політичної теорії
ДВНЗ «Національний гірничий університет»

Морські походи запорозьких козаків на Крим і Туреччину на початку XVII ст. в українській, російській та польській історіографіях

Кінець XVI і початок XVII ст. в історії України відзначилися активізацією козацьких морських походів на Крим і Туреччину. В період між 1590 і 1620 рр. козаки напали на турецькі міста на чорноморському узбережжі, ходили на Кілію, Перекоп, Трапезунд, Синоп, Кафу і навіть на Стамбул, чим сприяли руйнуванню Османської імперії і стримували розгортання турецько-татарської агресії вглиб українських земель.

Багато українських істориків досліджували проблему походів козацтва на Крим і Туреччину. Серед перших, хто звернув увагу на неї, були П.Симоновський, Д.Бантиш-Каменський та М.Маркевич. Вони навели короткі відомості про морські походи козацького війська на Крим і Туреччину в XVI-XVII ст. Від середини XIX ст. до даного питання зверталися В.Антонович, М.Костомаров, М.Грушевський, І.Крип'якевич. Їхні праці досьогодні лишаються найґрунтовнішими і найбільш фактологічно наповненими. Однак, на жаль, поки не існує жодної узагальнюючої праці з означеної проблеми, яка відображала б також і погляди на неї зарубіжних істориків.

Попри те, що вітчизняна історіографія займається даним сюжетом уже понад два століття, це відбувається переважно в контексті загальної історії козацтва. Прикладом можуть слугувати твори Д.Бантиша-Каменського, М.Максимовича, М.Костомарова, В.Антоновича, які містять багато історичних фактів та розкривають причини морських походів козаків. Переважно дане питання висвітлювалося у зв'язку з дослідженням постатей Петра Сагайдачного та попередніх гетьманів, коли увага, як правило, акцентувалася на їхній військовій та політичній діяльності. М.Грушевський у VII томі «Історії України-Руси» присвятив останнім цілий розділ, у якому детально описує майже безперервні напади козаків на великі міста Криму і Туреччини, доступні для нападу з моря. Користуючись турецькими, польськими та російськими джерелами, автор подає цілісну картину тогочасних подій [1, 325-327].